

Safet Nurković^x

LOKACIJA RUDNIKA MRKOG UGLJA KOD IVANGRAĐA I NJEN UTICAJ NA
PRESELJAVANJE STANOVNIŠTVA SA POSEBNIM OSVRTOM NA DNEVNO
MIGRIRANJE RADNE SNAGE

Na teritoriji SR Crne Gore postoje dva basena uglja i to: Pljevaljski i Ivangradski, locirani u istoimenim kotlinama, ispunjenim mladim neogenim sedimentima. Geološke rezerve ovih basena, prema dosadašnjim istraživanjima, cijene se na oko 306,5 miliona tona¹ i to:

- u Pljevaljskom 170,2 mil.t.,
- u Ivangradskom 136,3 mil.t.

Kalorična vrijednost im je različita. Pljevaljski ugalj spada u kategoriju mrko-lignitskog, kalorične vrijednosti 3000-3700 k. cal/kg, a Ivangradski u kategoriju mrkog, kalorične vrijednosti 3700-4500 k.cal/kg. Zasada poznate geološke rezerve ovih basena predstavljaju solidnu osnovu za razvoj energetike ove republike.

Ivangradski ugljeni basen zahvata površinu od oko 36,5 km². Ima nekoliko lokaliteta² i to:

- Polički 23,6 mil.t. rezervi,
- Desna obala Lima 48,8 mil.t. rezervi,
- Lijeva obala Lima 41,9 mil.t. rezervi,
- Budimlja - Petnjik 19,5 mil.t. rezervi i
- Zagorje 2,5 mil.t. rezervi.

^xDr., docent, Odsek za geografiju, Prirodno-matematički fakultet, 38000 Priština, Maršala Tita b.b.

Znači, da je ukupan kapacitet Ivangradskog basena 136,3 mil.t. Medjutim, u eksploataciji uglja ovog basena treba voditi računa o tome da se neka nalazišta nalaze na izgrađenom području i da sa njihovim korišćenjem u ovom trenutku ne treba računati.

Ivangradski revir mrkog uglja sačinjavaju dvije morfološke cjeline razdvojene trijaskom gredom Janjevica, poznate kao Ivangradski basen u užem smislu i Polički basen.

U Ivangradskom ugljenom basenu ugalj se pojavljuje u vidu slojeva različite debljine koji su rasuti na raznim dubinama. Dve trećine rezervi nalazi se na dubini do 100 m, a 1/3 na dubini 100 - 250 m i može se eksploatisati samo dubinskom kopom.³

Istorijat eksploatacije uglja i njeno mjesto u privrednoj strukturi opštine Ivangrad

Prvu eksploataciju uglja započeli su Austrijanci 1917. godine i to na reviru u Budimlji. Ugalj je na primitivan način eksploatisan i u periodu između dva svjetska rata i to najviše za ogrjev od strane gradske sirotinje. Tokom drugog svjetskog rata Italijani su, za vojne potrebe, vršili eksploataciju uglja površinski u Petnjičkom reviru. Nakon oslobodjenja nastavljeno je sa eksploatacijom uglja u ovom reviru. Kopanje je vršeno površinski i primitivno, a zatim se prešlo na eksploataciju uglja u reviru Budimlja. Tu je proizvodnja znatnije modernizirana i otvoren je podzemni kop. Uporedo sa izgradnjom i jačanjem drvne industrije u Ivangradu (Drvno-industrijski kombinat "Polimka", Industrija celuloze i pspira i dr.) javila se i potreba za dalju modernizaciju i povećanje proizvodnje.

Od 1964. do 1977. godine proizvodnja uglja u rudniku Budimlja kretala se između 100.000 i 120.000.⁴ Zbog iscrpljenosti rezervi u rudniku Budimlja javila se ideja o otvaranju rudnika u Petnjiku, koja je i realizovana u novije vrijeme. Tu proizvodnja već teče i iznosi oko 110.000 t. mada je planirana proizvodnja sa izgrađenim i instaliranim kapacitetima znatno veća (preko 200.000 t.).⁵

Eksploatacija je povjerena RO rudnik mrkog uglja "Ivangrad" iz Ivangrada koja je u tekućoj godini ostvarila dohodak od oko 25 milijardi dinara. Zapošljava 650 radnika od čega 400 radnika radi u jami. Proizvodnja je organizirana u četiri smjene, a obavlja se sa novom najmodernijom opremom.⁶ Nekoliko narednih podataka pokazuje poslovne rezultate ovog rudnika u odnosu na neke naše najznačajnije rudnike mrkog uglja u SR Sloveniji, SR Bosni i Hercegovini i SR Srbiji (tabela 1).⁷

Tabela 1: Uporedni podaci o nekim poslovnim rezultatima sa sličnim rudnicima mrkog uglja u SFRJ

Rudnici	dohodak po radniku	čist dohodak po radniku	čist lični dohodak po radniku
Zasavski rudnik Zagorje/Savi	515.058	242.072	21.062
Zasavski rudnik Trbovlje	487.477	246.533	17.533
Rudnik Kakanj Halinovici	387.627	301.838	14.675
Rudnik "Štavalj" Sjenica	142.387	119.367	12.896
Rudnik Ivangrad	254.177	218.143	12.790

[†]napomena: podaci se odnose na 1982.godinu

Lokacija rudnika mrkog uglja u Budimlji i njegovo pozitivno poslovanje imalo je značajne reperkusije na migracije stanovništva i u vezi s tim populacijsku dinamiku naselja u zoni rudnika i njegovom zaljedju. Treba istaći da rudnik nije jedini uticao na smirivanje depopulacije područja u sferi njegovog potencijalnog uticaja. Ali, činjenica da više od 150 radnika rudnika živi na ovom području pokazuje da je njegov uticaj veliki, te u tom smislu ovo izlaganje treba shvatiti. Pored smirivanja depopulacije, vezano za rudnik, imamo i dnevno migriranje radne snage koje je specifično. Osobito su interesantne metode i načini na koje se uspješno rješavaju problemi obezbjedjenju radne snage i to upravo preko obezbjedjenja veoma povoljnih uslova dnevnog migriranja radnika.

Nas su posebno interesovala dva fenomena uticaja rudnika na stanovništvo naselja u sferi njegovog potencijalnog uticaja i to:

1. Uticaj na smirivanje depopulacije u zoni potencijalnog uticaja rudnika i
2. Fenomen dnevnog migriranja radne snage, te ćemo se stoga, nadalje, osvrnuti na njih pojedinačno.

Uticaj rudnika na smirivanje depopulacije u sferi njegovog potencijalnog uticaja

U cilju što detaljnijeg proučavanja ovih fenomena izdvojili smo iz dosta prostrane okoline Ivanograda prostor koji se, po našem mišljenju, nalazi pod jačim uticajem rudnika. To je u našem slučaju sfera potencijalnog uticaja rudnika, koja je uslovno izdvojena, a zahvata neposrednu okolinu rudnika i prostor Gornjeg Bihora u regionalno-geografskom smislu,⁸ u zaljedju. No, ni sfera potencijalnog uticaja rudnika nije homogena već nju čine:

- neposredna zona rudnika koju čine četiri naselja (Budimlja, Petnjik, Zagradje i Gorazde),
- unutrašnja zona zaljedja rudnika koju čine 11 naselja (Paljuh, Petnjica, D.Vrbica, Godočelje, Tucanje, Radmance, Johovica, Lagatore, Trpezi, Ponor i G.Vrbica) i
- periferna zona zaljedja rudnika koju čine 11 naselja (Azane, Vrševo, Poroče, Kalica, Murovac, Javorova, Savin Bor, Dašča Rijeka, Kruščica i Dobrodole).

Ovakvom regionalizacijom riješena je prostorna komponenta našeg proučavanja uticaja rudnika na populacijsku dinamiku naselja u sferi njegovog potencijalnog uticaja.

Odluka o vremenskoj komponenti vezana je za dinamiku proizvodnje rudnika i sastoji se od dva horizonta i to:

- prvi vremenski period 1948 - 1961.⁹ godine i to je period do početka intenzivnije rudarske proizvodnje i
- drugi vremenski period 1961-1981.¹⁰ godine i to je period intenzivne proizvodnje rudnika.

U ovom radu uzete se u obzir sve tri prostorne komponente i oba vremenska horizonta i na bazi zvaničnih statističkih podataka¹¹ došlo se do slijedećih vrijednosti (tabela 2):

Tabela 2: Populacijska dinamika prostornih cjelina područja u sferi potencijalnog uticaja Rudnika za vrijeme I i II vremenskog horizonta

Prostorne cjeline	Vremenski horizont	
	1948-1961	1961-1981
neposredna zona rudnika	107,1	109,6
unutrašnja zona zaljedja rudnika	121,9	112,2
periferna zona zaljedja rudnika	120,6	102,6

Ukoliko ove vrijednosti uporedimo sa vrijednostima za opštinu Ivangrad u cjelini, cjelokupnom okolinom kojoj sfera potencijalnog uticaja pripada i okolinom koja nije u sferi potencijalnog uticaja rudnika, dobićemo slijedeće vrijednosti (tabela 3):¹²

Tabela 3: Populacijska dinamika nekih prostornih cjelina opštine Ivangrad za vrijeme I i II vremenskog period

Prostorne cjeline	Vremenski period	
	1948-1961	1961-1981
opština Ivangrad	116,9	112,6
cjelokupna okolina	109,1	99,7
okolina u sferi potencijalnog uticaja	117,6	109,2
okolina van sfere potencijalnog uticaja	105,3	95,0

Vidimo, dakle, da je područje u sferi potencijalnog uticaja rudnika imalo intenzivniju populacijsku dinamiku u odnosu na ostale prostorne cjeline opštine, a skoro identičnu u odnosu na prosjek za opštinu u cjelini. Razlozi ovakvoj pojavi su vrlo složeni i brojni. Međutim, u svemu ovome nas je izuzetno interesovala činjenica da je nasuprot visokom prirodnom priraštaju (preko 30 promila) i visokoj stopi emigracije stanovništva u zemlji (Ivangrad, Titograd, Rožaje, Peć, Novi Pazar i dr.) i inostranstvu (Turska) u periodu 1961 - 1981. godine tempo depopulacije nešto smiren naročito kod unutrašnje zone zaljedja rudnika odakle je upravo bilo vrlo veliko iseljavanje, a koja je pokazala pozitivnu dinamiku (mada dosta slabog intenziteta), dok je kod cjelokupne okoline i okoline van sfere potencijalnog uticaja evidentirana negativna dinamika unatoč tome što je to područje niskog prirodnog prirastaja i niže stope iseljavanja stanovništva, te su gubici stanovništva znatno manji nego kod zone potencijalnog uticaja (Gornjeg Bihora). Znači, da je određen faktor postojao da se depopulacija u zoni potencijalnog uticaja rudnika smiri. Na pitanje da li je rudnik tome doprinio odgovor je djelimičan - dijelom da, ali u kojoj mjeri, to je nemoguće tačno utvrditi, što znači da su pored rudnika uticali i drugi privredni subjekti (Industrija celuloze i papira, Ciglana i dr.). Stvaranjem povoljnijih uslova za zapošljavanje i naročito dnevno migriranje radne snage uz mogućnost bavljenja dodatnim zanimanjem na poljoprivrednom posjedu depopulacija se smiruje u ovom inače tradicionalnom emigracijskom području sa karakteristikama vrlo izrazite prirodne dinamike.

Zapravo, rudnik može predstavljati izuzetan primjer kako su riješeni problemi obezbjedjenja rudarske radne snage i ako se radi o kraju bez rudarske tradicije, i to upravo preko obezbjedjivanja vrlo povoljnih uslova da se dnevne migracije neometano odvijaju.

Dnevne migracije radnika rudnika i njihov uticaj na smirivanje depopulacije područja u sferi njegovog potencijalnog uticaja

U cilju ocjene obima i kvaliteta dnevnih migracija radnika rudnika i njihovog uticaja na smirivanje depopulacije, izvršili smo anketiranje¹³ 75 od 150 radnika porijeklom iz naselja u sferi potencijalnog uticaja rudnika.

Anketirana su slijedeća stanja:

1. Naselje stalnog boravka radnika-migranta,
2. Starost radnika-migranta,
3. Broj članova domaćinstva radnika-migranta,
4. Bračno stanje radnika-migranta,
5. Zemljišni fond domaćinstva radnika-migranta u ha,
6. Želja za promjenom mjesta življenja,
7. Želja za daljim dnevnim migriranjem,
8. Materijalni troškovi oko putovanja,
9. Vrijeme koje se izgubi na putovanju,
10. Kako je organizovan prijevoz,
11. Mogućnost bavljenja dopunskim radom na poljoprivrednom posjedu i
12. Da li je poboljšan materijalni položaj domaćinstva na ovaj način.

Rezultati sprovedene ankete su slijedeći:

1. Kao odgovor na pitanje NASELJE STALNOG BORAVKA RADNIKA - MIGRANTA dobili smo da je 100% anketiranih osoba iz naselja u unutrašnjoj zoni zaljedja (Donja Vrbica, Trpezi, Gornja Vrbica, Petnjica i dr.) i to uglavnom naselja koja se nalaze na komunikaciji Ivograd - Budimlja - Polica - Trpezi - Turjak - Rožaje.
2. STAROST RADNIKA - MIGRANTA iznosi u prosjeku 31 godinu. Znači radi se o mladim osobama, te su proučavanja dnevnih migracija time interesantnija.

3. Na treće pitanje ankete imali smo preko 95% ispitanika da živi u domaćinstvima od oko 6,5 članova, što govori o tome da se radi o proširenom tipu porodice pod jačim uticajem patrijarhalnih uslova života.
4. Na pitanje o BRAČNOM STANJU RADNIKA - MIGRANTA preko 95% ispitanika je izjavilo da je u bračnoj zajednici, a pošte se radi o muškarcima, svi su oženjeni.
5. Na pitanje o ZEMLJIŠNOM FONDU DOMAĆINSTVA RADNIKA-MIGRANTA dobili smo da je preko 90% posjeda radnika-migranta u veličini do najviše 1 ha. Znači, da se radi o malom posjedu i da su izvori sa njega nedovoljni za obezbjeđenje egzistencijalnih uslova ovako brojnih porodica.
6. Na pitanje TEŽITE LI KA PROMJENI MJESTA ŽIVLJENJA ZBOG SADAŠNJIH LOŠIH USLOVA ŽIVOTA 90% anketiranih je izjavilo "pod ovim uslovima ne", što ne znači da se ne mogu poboljšati i da mi tome ne težimo, ali kako je bilo, dobro je.
7. 95% anketiranih izjavilo je da želi i dalje da dnevno migrira ali pod sadašnjim uslovima dobrog organizovana prijevoza.
8. Na pitanje KOLIKO IZNOSE TROŠKOVI OKO PUTOVANJA dobili smo odgovor da je prijevoz na relaciji mjesto življenja - rudnik - mjesto življenja besplatno obezbjeđen od strane radne organizacije.
9. VRIJEME KOJE SE IZGUBI NA PUTOVANJU je jako kratko i iznosi ukupno 2 sata, što je izjavilo preko 90% ispitanika.
10. Na pitanje KAKO JE ORGANIZOVAN PREVOZ preko 95% anketiranih je izjavilo da je prijevoz organizovan na najefikasniji način i da su sa njim zadovoljni.
11. Oko 90% anketiranih izjavilo je da je mogućnost bavljenja dopunskom djelatnošću na posjedu velika uz ovako efikasnu organizaciju prijevoza i uz organizaciju korišćenja kolektivnog godišnjeg odmora u vrijeme intenzivnih poljoprivrednih radova.
12. Preko 99% anketiranih izjavilo je da je umnogome poboljšan materijalni položaj njihovih porodica baš upravo radom u Rudniku i na poljoprivrednom imanju. Valja istaći da su mnogi od njih uzorni poljoprivredni proizvođači.

Vidimo da se dnevne migracije radnika rudnika odvijaju uz dosta povoljne uslove, što svakako ima velikog uticaja na poboljšanje uslova života radnika i njihovih porodica i to baš uz mogućnost bavljenja dopunskim radom na poljoprivrednom imanju. Iz odgovora koje smo dobili anketom možemo zaključiti da su radnici - migranti nezainteresovani za promjenu mjesta življenja i to baš zbog mogućnosti bavljenja dvojnomo ekonomijom, a što je najvažnije radi se o relativno mladim osobama (31 godina u prosjeku). Prethodne činjenice uz druge beneficije: obezbjedjenja besplatne ishrane radnicima, besplatan prijevoz, beneficiran radni staž i primamljivi lični dohoci, djelovale su i djeluju primamljivo za radnike ovog područja, što je u krajnjoj liniji djelovalo i na smirivanje depopulacije preko smanjenja emigracije sa ovog područja.

Napomene u tekstu

1. Projekcije razvoja Crne Gore do 1985.godine, Institut za društveno-ekonomska istraživanja, Titograd, 1981.
2. Prostorni plan opštine Ivangrad, Beograd-projekt, Beograd, 1980.
3. kao u napomeni pod 2.
4. Informacija o ekonomskom položaju Rudnika mrkog uglja "Ivangrad" u Ivangradu, RO Rudnik mrkog uglja "Ivangrad" u Ivangradu, 1983.
5. kao cit. pod 4.
6. Informacija dobijena u RO Rudnik mrkog uglja "Ivangrad" u Ivangradu novembra 1984. godine.
7. Podaci preuzeti iz dokumentacije cit.pod 4.
8. S. Nurković, Prilog poznavanju regionalno-geografske izdvojenosti i interne strukture Sandžačko-starovlaškog prostora, Geografski glasnik 44, Zagreb, 1982, str. 39-49.
9. Preuzeto iz dokumentacije cit. pod 4.
10. Preuzeto iz dokumentacije cit. pod 4.
11. Stanovništvo i domaćinstva po opštinama i naseljima 1981, Statistika stanovništva, Republički zavod za statistiku, Titograd, 1983.
12. Izvedeno iz dokumentacije cit. pod 11.
13. Anketiranje obavljeno u vremenu od 3. do 25.novembra 1984. godine i to u mjestu boravka radnika-migranata. Neki od podataka koje su saopštili anketirani provjereni su u RO Rudnik mrkog uglja "Ivangrad" u Ivangradu 28.novembra 1984. godine.

UDC 911.3:314.7:662.33 (497.16 "Ivangrad") = 20

S.Nurković

THE LOCATION OF COAL MINING AT IVANGRAD AND ITS IMPACTS ON
MIGRATION OF POPULATION

Summary

The article is dealing with possible affects of coal mining on depopulation within its area of potential influence. We stated that depopulation of this traditional area of emigration was affected beside others also by coal mining. Among the strongest affected settlements have been the settlements within the immediate coal mining hinterland. This was clearly confirmed by data we have been collected. Inquiry results represents indubitable that depopulation is decreasing because of well organized daily migration of work force and their spatial aggregation because of their possible additional rural activity.